

DE KEUZE IS AAN ONS

MODULE 1 HAVO 4

HAVO

Economie

2010 / 2011 VERS

INHOUDSOPGAVE	Blz
INLEIDING	3
HOOFDSTUK 1: ECONOMIE IS KIEZEN	4
1.1 IN HET GEZIN ...	5
1.2 IN DE SAMENLEVING	6
1.3 EN IN BEDRIJVEN	7
HOOFDSTUK 2: SCHAARSTE	8
2.1 BEHOEFTE EN MIDDELEN	8
2.2 SCHAARSE GOEDEREN	9
2.3 SCHAARSTE	10
HOOFDSTUK 3: AFRUILEN	
3.1 OPOFFERINGSKOSTEN	10
3.2 BUDGET EN BUDGETLIJN	12
HOOFDSTUK 4: OEFENOPGAVEN (CONTEXTEN)	17
REGISTER	20

Inleiding

De eerste module van het vak economie in havo 4 ligt voor je.

Dit lesmateriaal is speciaal geschreven voor het nieuwe examenprogramma economie.

De bedoeling van het nieuwe programma is dat je een aantal economische concepten leert herkennen en toepassen, ook in nieuwe situaties. De concepten die centraal staan in de economie zijn:

1. Schaarste
2. Ruil
3. Markt
4. Ruilen over de tijd
5. Samenwerken en onderhandelen
6. Risico en informatie
7. Welvaart en groei
8. goede tijden, slechte tijden

In dit lesmateriaal zijn veel zogenaamde contexten opgenomen, actuele voorbeelden uit de dagelijkse praktijk waarin de economische concepten aan de orde komen zodat je ze leert herkennen en toepassen.

Aan het einde van elke module is een register opgenomen van de concepten die in de module aan de orde geweest zijn met de bladzijde waar je de omschrijving van het concept kunt vinden.

Een samenvatting is in de modules niet opgenomen omdat we denken dat je die beter zelf kunt maken.

In de modules zijn de voor het examen verplichte begrippen vet en in hoofdletters weergegeven. De overige begrippen uit het register staan wel vet vermeld in de tekst maar niet in hoofdletters

We hopen dat deze module en al de modules die nog zullen volgen je een beter begrip geven van de werkelijkheid voor zover die vanuit het vak economie te verklaren is.

We wensen je daarbij veel succes en plezier toe,

De Schrijvers

HOOFDSTUK 1: ECONOMIE IS KIEZEN

Ieder mens maakt keuzes in zijn leven. Hele belangrijke keuzes: welke studie ga ik doen of trouw ik wel of niet met mijn vriend(in) en hele onbelangrijke keuzes: smeer ik pindakaas of jam op mijn boterham?

In dit hoofdstuk leggen we uit dat de economie bestudeert hoe mensen omgaan met keuzes. Hoe besteden ze hun geld, maar ook hoe gaan ze met hun tijd om of hoe zorgen ze ervoor dat hun kinderen ook nog voldoende schone lucht of natuurlijke hulpbronnen ter beschikking hebben? Hoe verdelen ze de welvaart over de wereldbevolking? Ga ik samenwerken met mijn concurrent of begin ik een prijzenoorlog? Vestig ik mijn bedrijf in de Randstad of op het nieuwe industrieterrein in Delfzijl?

We kijken eerst naar hoe gezinnen met keuzes omgaan, daarna hoe de overheid dat doet namens de samenleving en tenslotte besteden we aandacht aan bedrijven.

Hieronder volgen twee voorbeelden van keuzes die mensen in gezinnen maken, alleen of in overleg, over geld, over tijd of over allebei.

De familie wint € 12.500 in de postcodeloterij !!!

Het zal je maar gebeuren dat jouw naam op die puntjes staat. Zoveel geld, wat kun je daar allemaal wel niet voor doen. “Eindelijk een nieuwe keuken” stelt vader voor. “Welnee, we gaan een droomreis maken naar Australië met het hele gezin!” roept moeder. “Krijgen wij als

kinderen dan niks als jullie wat winnen” vraagt de dochter van zestien, “ik wil een scooter”. “Ja en ik spaar voor een eigen auto, je had die BMW moeten winnen” aldus de zoon van 18. Binnen enkele minuten is het geld al vier keer uitgegeven.

Op vakantie met je vrienden

Robert, Wilco en Quincy zitten in Havo 5 en willen na hun examen een weekje op vakantie. Met de bus naar Spanje, of nee, naar Kroatië dat is goedkoper of zullen we in Nederland blijven en een cottage huren bij Center Parcs? Bas, die tot hetzelfde clubje behoort, wil eigenlijk ook wel mee maar hij twijfelt

nog steeds. Hij heeft een druk programma deze vakantie want hij wil ook nog met zijn vriendin gaan kamperen en om alles te kunnen betalen moet hij ook een aantal weken werken. Dit weekje met zijn vrienden kost hem natuurlijk geld en in de tijd dat hij weg is met zijn vrienden kan hij ook niets verdienen, dus dat kost hem eigenlijk twee keer geld.

Opdracht 1

Wat zou jij kiezen als je in de schoenen van Bas zou staan?

Leg uit hoe je tot die keuze komt. Geef duidelijk aan welke alternatieven er zijn en welke kosten er verbonden zijn aan die alternatieven.

Maken meisjes andere keuzes dan jongens?

Opdracht 2

Je vertelt je ouders dat je wilt gaan werken omdat je over meer geld wilt beschikken. Je ouders reageren daarop met de mededeling dat als je toch zelf geld

gaat verdienen ze ook geen zakgeld/kleedgeld meer hoeven geven.
Wat kies je, wel of niet gaan werken? Motiveer je keuze.

Opdracht 3

Je kunt kiezen tussen een baantje als vakkenvuller bij Albert Heijn en een baantje als krantenbezorger bij de Telegraaf. Als vakkenvuller verdien je € 4,60 per uur en als krantenbezorger € 6,20

- Geef twee redenen waarom de keuze niet altijd op het baantje met het hoogste loon valt.
- Zal de keuze voor iedereen (oud of jong, jongen of meisje) hetzelfde zijn. Geef argumenten.

1.1 IN HET GEZIN....

In ons dagelijks leven maken wij voortdurend keuzes omdat we nu eenmaal niet alles tegelijk kunnen doen of omdat we ons geld maar een keer kunnen uitgeven. En helaas is ons wensenlijstje meestal groter dan onze mogelijkheden. Dus moeten we kiezen. Maar hoe doen mensen dat? Waar letten ze op en wat betekent dat voor hun gedrag? Met dit soort vragen houdt de **economie** zich bezig. Deze wetenschap bestudeert hoe mensen zich gedragen als ze moeten kiezen hoe ze hun beschikbare middelen geld, ruimte, milieu en/of tijd inzetten om zo veel mogelijk wensen te vervullen. Dat kan lastige problemen geven, want niet iedereen heeft dezelfde wensen en de keuze van de één heeft invloed op het kunnen vervullen van de wens van de ander. Als er geen keuzes gemaakt hoeven te worden of geen middelen nodig zijn dan houdt de economische wetenschap er zich niet mee bezig. Voor niets gaat de zon op..... of gelukkig worden door liefde, aandacht enz.

Opdracht 4

Onderstaande tekst geeft een situatie aan van een huishouden dat bepaalde keuzes gemaakt heeft. Lees de tekst en maak de opgaven.

We kunnen met de vakantie weer wat verder

Henk en Jacqueline hebben het weer wat breder deze zomer. Daar waar ze vorig jaar nog besloten om niet te lang op vakantie te gaan, hebben ze nu plannen om met het vliegtuig naar zonniger oorden te vertrekken. En bij een vakantie naar de zon hoort ook een geheel nieuwe zomergarderobe. Hadden ze in de herfst besloten om hoogstens in de uitverkoop wat nieuwe kleding voor de winter aan te schaffen, nu zijn ze in het voorjaar naar diverse winkelstraten in Amsterdam gegaan

om geheel volgens de laatste mode de zomer in te gaan.

De nieuwe auto moet dit jaar ook maar even wachten, de huidige auto is dan wel niet van alle nieuwe snuffjes voorzien, maar in maart is deze nog gekeurd en kan volgens de garagehouder nog jaren mee. Met het geld dat Henk en Jacqueline ook nog iedere maand opzij zetten zit er voor volgend jaar ook nog een verbouwing aan te komen. Dan zal Henk zijn nieuwe droomkeuken een feit kunnen zien worden.

- a. Beschrijf de keuzes die Henk en Jacqueline gemaakt hebben tot en met de zomer.
- b. Maak de prioriteitenlijst die Henk en Jacqueline gemaakt hebben en zet de volgende wensen in volgorde van belangrijkheid: vakantie, auto, winterkleding, zomerkleding.
- c. Als de keuken ook nog in het bovenstaande rijtje thuis hoort, waar zou die moeten staan?
Stel dat de moeder van Jacqueline plotseling ernstig ziek wordt en dat de situatie de komende maanden snel zou kunnen verslechteren.
- d. Heeft deze plotselinge verandering invloed op de keuzes van Henk en Jacqueline? Verklaar je antwoord.

1.2 IN DE SAMENLEVING....

Niet alleen in gezinnen moeten keuzes gemaakt worden ook de Nederlandse samenleving moet kiezen. Namens de samenleving nemen regering en parlement beslissingen over wat er wel of niet moet gebeuren zoals blijkt uit het volgende voorbeeld:

Plasterk keurt de drie kandidaat-steden voor het nieuwe Nationaal Historisch Museum

Onno Havermans - Arnhem, Amsterdam en Den Haag strijden om het Nationaal Historisch Museum. Minister Plasterk bezocht gisteren de drie steden. Den Haag was in opperste verbazing, vertelt burgemeester Deetman. Het vorige kabinet had het Nationaal Historisch Museum immers aan de Hofstad toegezegd. Maar enkele weken geleden besloot de nieuwe cultuurminister Ronald Plasterk twee andere steden te laten meedingen naar het museum, dat de canon van de Nederlandse geschiedenis moet gaan verbeelden. „Het automatisme 'Den Haag heeft wat bedacht en het komt in Den Haag' is me te gemakkelijk”, zegt Plasterk.

Hij wilde onderzoeken of zo'n belangrijk museum ook buiten de Randstad zou kunnen en dus kwam Arnhem in beeld, waar het Nationaal Openlucht Museum vooral gezinnen als bezoekers trekt. En omdat je in de vaderlandse geschiedenis niet om Amsterdam heen kunt, biedt ook de hoofdstad mee. „Welke reactie krijg ik als ik op zaterdag thuis voorstel om naar het historische museum te gaan?”, vraagt hij. „Naar alleen een museum krijg ik niemand mee, denk ik. Dus er moet meer zijn. Wat valt er te zien? Waarom hier? Op welke termijn? En wat kost het? Natuurlijk is het appels met peren vergelijken, maar wat maakt uw stad het meest geschikt?”
Trouw 9 mei 2007

Als de Minister kiest voor Arnhem lopen Den Haag en Amsterdam de kans mis op een groot aantal bezoekers voor dit museum. Natuurlijk missen zij ook nog de uitgaven die deze bezoekers zouden doen in die steden als ze het museum bezocht zouden hebben. De burgemeester van Den Haag klinkt teleurgesteld dat zijn stad het museum al niet zeker toegewezen krijgt.

In de laatste alinea geeft de Minister ons een idee van de vragen die hij zich stelt als hij moet beoordelen wat de beste plek is.

Opdracht 5

- a. Bedenk zelf nog een aantal dingen, die jij belangrijk vindt om op te letten als je een keuze voor de stad moet maken die het Nationaal Historisch Museum krijgt. Licht toe waarom je deze dingen belangrijk vindt.

- b. De keuze is inmiddels gevallen op Arnhem. Zoek op internet op welke gronden de minister gekozen heeft voor Arnhem.

Nu is er weer discussie waar in Arnhem het museum moet komen: Naast de John Frostbrug in het centrum of naast het Openluchtmuseum aan de rand van de stad.

- c. Welke argumenten worden er voor de beide alternatieven aangevoerd? Zoek je informatie op het internet.

Een ander voorbeeld van keuzes die de overheid moet maken staat hieronder. De overheid kan de belastinginkomsten maar één keer uitgeven. En naast gratis schoolboeken zijn er nog vele andere belangrijke zaken waar de overheid geld aan uit wil geven.

Geld gratis schoolboeken niet voldoende

Het kabinet trekt te weinig geld uit voor de gratis schoolboeken die het beloofd heeft. Een kleine meerderheid van de scholen vindt dat, meldt Trouw. Vooral veel zelfstandige gymnasia en grote scholengemeenschappen zeggen met de 308 euro per leerling die ze krijgen, niet toe te kunnen.

Ze vrezen dat de kwaliteit van het onderwijs in gevaar komt.

9% van de scholen zegt minder geld nodig te hebben voor het boekenpakket en dus geld over te zullen houden. De schoolboeken zullen op z'n vroegst vanaf 2008 gratis worden.

Opdracht 6

- Noem twee dingen waar de overheid volgens jou direct extra geld aan moet besteden en leg uit waarom dat volgens jou belangrijk is.
- Heeft de kredietcrisis en de daarop volgende economische neergang invloed op de keuzes van de overheid? Noem twee argumenten.

Opdracht 7.

Leg uit dat het voor de overheid erg moeilijk is om de juiste keuzes te maken in de ogen van de kiezers of belanghebbenden.

1.3 EN IN BEDRIJVEN.

In bedrijven is de situatie niet anders, ook daar moeten keuzes gemaakt worden. Hieronder zie je een voorbeeld van Spyker Cars.

Spyker produceert veel minder auto's

ZEEWOLDE - Spyker Cars heeft in de eerste drie maanden van dit jaar tien auto's geproduceerd, veel minder dan de 24 in het eerste kwartaal vorig jaar. De afname was voorzien. Dat heeft de autofabrikant vrijdag bekendgemaakt.

De productiedaling is te wijten aan een aantal factoren. Zo moesten aanpassingen worden gemaakt in de in het eerste kwartaal geproduceerde auto's. Die kregen een nieuwe motor die voldoet aan de wetgeving in de Verenigde Staten.

Daarnaast werden er voorbereidingen getroffen om auto's van de typen C8 en C12 te maken met een langere wielbasis.

Nu het oponthoud achter de rug is, verwacht Spyker een "substantiële" productiestijging in de tweede helft van dit jaar. Het bedrijf verwacht meer

luxe sportbolides te maken dan de 94 in 2006.

Het orderboek nam in de eerste drie maanden van dit jaar toe tot 346 bestellingen.

AD 27 april 2007

Opdracht 8

- a. Beschrijf de keuze die Spyker Cars heeft moeten maken.
- b. Leg uit waarom volgens jou Spyker Cars de beslissing heeft genomen om minder auto's te produceren.

Je ziet dat ook een bedrijf zich af moet vragen waar ze geld aan uit gaan geven. Kopen we nieuwe machines of geven we extra geld uit aan reclame. En als we meer reclame gaan maken, wat voor reclame gaan we dan maken? Of welk(e) product(en) gaan we maken of in ons assortiment opnemen? De hoeveelheid geld die een bedrijf heeft of kan lenen stelt grenzen aan de keuze die een bedrijf kan maken.

HOOFDSTUK 2: SCHAARSTE

2.1 BEHOEFTE EN MIDDELEN

De bovenstaande keuzes die mensen moesten maken komen voort uit hun wensen. In de economie heten die wensen ook wel **behoeften** of voorkeuren. Mensen kunnen zelfs zoveel wensen hebben dat ze deze wensen niet allemaal kunnen realiseren met de middelen waarover ze beschikken. Bij **middelen** kun je denken aan geld maar ook aan beschikbare tijd, grondgebied, natuurlijke hulpbronnen of schone lucht. Deze middelen kun je dus op verschillende manieren inzetten: je kunt ze alternatief aanwenden. Dat betekent dus dat je moet kiezen. Kijk naar het voorbeeld van Bas uit opdracht 1. Gaat hij met zijn vrienden mee op vakantie, dan heeft hij minder tijd om te werken. Of hij moet

korter op vakantie met zijn vriendin. Hij heeft “maar” zeven weken vakantie dus hij moet goed nadenken hoe hij zijn tijd besteedt.

De wensen of behoeften zijn voor ieder mens weer anders en kunnen ook in de tijd veranderen. Je hebt pas behoefte aan een rollator als je heel oud bent of je gaat pas uit als je veertien bent. Als je op kamers gaat heb je weer andere behoeften zoals meubilair voor je kamer of een OV-kaart om af en toe naar huis te gaan. En er zijn natuurlijk ook zaken waar je wel behoeften aan hebt, maar die je gewoon nog niet mag. Denk maar aan autorijden: misschien wil jij dat al wel, maar volgens de wet mag je pas autorijden vanaf je achttiende (dus het heeft weinig zin om nu al een auto te kopen als je nog geen achttien bent!)

En er zijn natuurlijk mensen die zoveel geld verdienen dat ze eigenlijk alles kunnen kopen wat ze willen. Denk bijvoorbeeld aan iemand als Bill Gates. Ook deze mensen moeten keuzes maken. Zij moeten erover nadenken hoe ze hun geld willen beleggen, of hoeveel tijd ze willen werken en hoeveel tijd ze willen vrijmaken voor hun gezin. Bill Gates kiest ervoor om een flink bedrag per jaar te schenken aan goede doelen wereldwijd.

Om een goede keuze te maken moet je dus:

1. eerst vaststellen welke wensen er zijn.
2. wat nog belangrijker is welke wensen je bovenaan je lijstje zet. Je moet je wensen op volgorde zetten: wat het meest belangrijk is bovenaan.
3. Weten welke middelen nodig zijn voor de verschillende wensen.

2.2 SCHAARSE GOEDEREN

Als een goed schaars is betekent dat in de economie niet dat er weinig van is, maar dat het geld, tijd, arbeid, machinetijd of bijvoorbeeld ruimte kost om het te maken. Voor een vrij goed hoeven we geen middelen op te offeren en die zijn er dan ook niet zo veel. Voor niets gaat de zon op.....

Economen gebruiken het woord schaars dus in een andere betekenis dan we in het dagelijks spraakgebruik gewend zijn.

Met **schaarse goederen** bedoelen we dus goederen waar we middelen aan op moeten offeren en niet goederen waar er maar weinig van zijn.

Opdracht 9

In Nederland komt er altijd en overal voldoende water uit de kraan (als er geen storing is).

Leg uit waarom we kraanwater toch een schaars goed noemen.

Schone lucht is eeuwenlang als een vrij goed beschouwd. Je hoefde er niets voor te doen of te laten. De laatste tientallen jaren is de lucht flink vervuild geraakt en zeggen economen dat schone lucht een schaars goed is, omdat je of moeite moet doen om de lucht weer te zuiveren of middelen op moet offeren (zuiveringsinstallaties, roetfilters enz.) om verdere vervuiling te voorkomen.

Soms moet je dus dingen doen om schaarse goederen te krijgen, maar het kan ook zijn dat je er dingen voor moet laten. Als je het IJsselmeer als watersportgebied wilt behouden moet je niet hele stukken gaan inpolderen.

2.3 Schaarste

Je kent het wel: een waslijst aan wensen maar niet genoeg middelen om al die wensen te realiseren.

Economen gaan er van uit dat mensen een eindeloos wensenlijstje hebben: ze hebben “oneindig” veel behoeften.

De middelen, geld, tijd, menskracht, ruimte, machines, energie, zijn echter beperkt.

Deze spanning tussen behoeften en middelen noemen de economen **schaarste**.

Zoals we in hoofdstuk 1 al gezien hebben zorgt dit ervoor dat we keuzes moeten maken.

Opdracht 10

Geef zelf een voorbeeld uit je eigen omgeving waaruit schaarste blijkt. Geef duidelijk aan welke middelen het knelpunt vormen en hoe je de keuze maakt.

Door verstandige keuzes te maken kun je proberen de spanning tussen behoeften en middelen zo klein mogelijk te maken. De economie bestudeert hoe mensen dit doen.

Hoofdstuk 3: Afruilen

In dit hoofdstuk gaan we wat dieper in op de keuze die mensen maken en vooral ook de gevolgen van die keuze. Kiezen betekent namelijk dat als je het ene alternatief kiest je het andere dus niet kunt kiezen. Als Wesley ervoor kiest om in de zomer 6 weken te gaan “backpacken” door Europa kan hij in die zes weken dus niet werken en verdient hij geen geld. Hij kan natuurlijk besluiten om maar 4 weken weg te gaan en de andere twee weken te gaan werken. Hij ruilt dan 2 weken vakantie voor extra inkomen uit vakantiewerk.

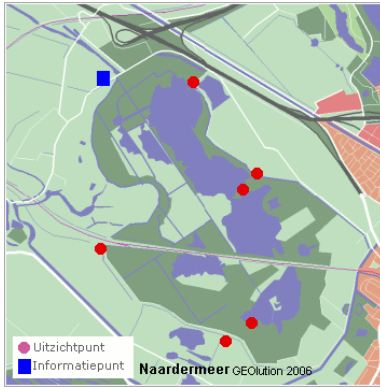
Dit is een voorbeeld van **afruilen**. Om één eenheid van een goed meer te krijgen moet ik afzien van eenheden van een ander goed. Ik moet er iets voor opofferen.

3.1 Opofferingskosten

Laten we het voorbeeld van de vakantie wat verder uitwerken. Wesley heeft “maar” zes weken ter beschikking. Hij kan kiezen uit twee activiteiten: reizen of werken. Meer reizen betekent dan minder werken en omgekeerd. Wesley kan in een week werken € 200,- verdienen. In een week reizen geeft hij zo’n € 300,- uit.

Hoe hij zijn zes weken verdeelt hangt af van een aantal factoren: hoe hard heeft Wesley geld nodig, hoe leuk vindt hij reizen, hoe vervelend vindt hij werken enz.

Wesley kiest voor vier weken vakantie en twee weken werken. Aan het einde van zijn reis heeft hij totaal geen zin om aan het werk te gaan en hij belt dat hij nog een weekje wegblijft. Deze extra week vakantie kost hem € 300,- volgens de gegevens hierboven. Maar de econoom zal zeggen: “ Plus nog eens € 200,- die hij misloopt omdat hij in die week niet werkt”. Die laatste € 200,- noemen we de **opofferingskosten** (ook wel opportunity costs genoemd). Het zijn geen kosten in de betekenis van uitgaven, maar hij kan niet over het geld beschikken (wat hij anders wel zou kunnen) omdat hij deze keuze maakt.

In het geval van Wesley kunnen de opofferingskosten uitgedrukt worden in geld. Maar dat kan niet altijd even gemakkelijk. Denk maar aan de discussie over de snelweg naar Almere die door het natuurgebied Het Naardermeer gepland was. Als we daarvoor kiezen gaat het Naardermeer als natuurgebied verloren: de opofferingskosten van de aanleg van de snelweg. Hoeveel is dat in geld? De voorstanders weten meestal keurig voor te rekenen wat het extra kost om de weg eromheen te leggen en hoeveel extra rijtijd dat kost en hoeveel miljoen daardoor verloren gaat. Dit bedrag (de opofferingskosten van het behoud van het

Naardermeer) kun je zien als een benadering van de waarde van het natuurgebied.

Opdracht 11

Ernst kan in een uur 5 wiskundesommen maken of 40 kranten bezorgen. Per krant verdient hij € 0,25

Francisca kan in datzelfde uur 8 wiskundesommen maken of 24 kranten bezorgen.

- a. Bereken de opofferingskosten van het maken van een wiskundesom voor Ernst en Francisca.

Ernst denkt erover om Francisca te vragen 4 van zijn sommen te maken. Eén doet hij er zelf om te weten hoe het moet.

- b. Welke prijs zal Ernst maximaal bereid zijn te betalen aan Francisca?
- c. Is deze prijs hoger of lager dan de opofferingskosten van het kranten bezorgen voor Francisca? Berekening laten zien.

Opdracht 12

Bonden zoeken alternatief voor massaontslag TNT

Uitgegeven: 20 juni 2009 14:13

Laatst gewijzigd: 20 juni 2009 13:55

RIJSWIJK - De vakbonden bij TNT Post gaan kijken of ze een alternatief kunnen vinden voor het massaontslag dat bij het postbedrijf dreigt.

Zij nemen daarvoor een extern bureau in de arm, zo laten zij op hun website weten. Uitgangspunten voor het onderzoek zijn dat er geen gedwongen ontslagen vallen, de arbeidsvoorwaarden voor het zittende personeel overeind blijven en dat het bedrijf gezond blijft.

TNT is van plan de komende drie jaar elfduizend banen te schrappen en gedwongen ontslagen zijn daarbij niet uit te sluiten. De bonden willen dat voorkomen.

Cao

Eerder bereikten zij met TNT een principeakkoord over een nieuwe cao, die zou leiden tot een kostenbesparing van 125 miljoen euro op jaarbasis.

Volgens het akkoord zouden postbodes en sorteerders minder gaan verdienen. TNT beloofde in ruil daarvoor dat er geen gedwongen ontslagen zouden vallen. Maar de vakbondsleden wezen dit akkoord in april af.

Sindsdien is er sprake van een impasse. Het is de bedoeling dat het onderzoek in september is afgerond. De uitkomsten worden daarna besproken met de leden en de werkgever.

© ANP

- a. Pas het begrip opofferingskosten toe op dit artikel. Geef aan welke afruil aan de orde is.

Economen gaan er van uit dat consumenten allemaal weloverwogen (rationele) keuzes maken. Dat consumenten hun wensen keurig op volgorde hebben staan. Alleen dan kunnen de economen het gedrag van mensen verklaren en kun je begrippen als opofferingskosten gebruiken.

Maar in de praktijk werkt het niet altijd zo.

Je kent vast wel het gevoel dat je gewoon zin hebt om geld uit te geven, het brandt in je zak. Of je fietst langs de MacDonalds en ruikt die geur..... terwijl je toch net aan 't sparen bent voor.....

Bovendien zijn de wensen van mensen strikt persoonlijk en voor een buitenstaander soms moeilijk te volgen.

Kortom, de economische wetenschap is net als alle andere wetenschappen niet feilloos, maar door voortdurend onderzoek te doen komen we steeds een stapje verder.

3.2 BUDGET EN BUDGETLIJN

Als je verstandig met je geld wilt omgaan is het maken van een begroting of **budget** een goed idee. Je gaat van tevoren na wat je plannen (kunnen) gaan kosten en wat je aan middelen ter beschikking denkt te hebben. Op deze manier voorkom je vervelende verrassingen, namelijk dat je te veel uitgeeft en met schulden komt te zitten. Het NIBUD, het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (<http://www.nibud.nl/>), geeft hierover adviezen en nuttige tips. Steeds meer Nederlanders, onder wie ook veel jongeren hebben moeite met het omgaan met geld en komen in schuldproblemen terecht.

Opdracht 13

- a. Denk je dat jongens anders met geld omgaan dan meisjes? En hoe komt dat dan volgens jou?
- b. Wat is jouw veronderstelling: maken jongens meer schulden of meisjes?
- c. Bedenk een methode om uit te zoeken of je veronderstelling klopt. Let daarbij op de groep die je kiest voor je onderzoek en de betrouwbaarheid van je resultaten.
- d. Vergelijk je resultaten met de landelijke cijfers van het NIBUD en probeer conclusies te trekken

Jaarverslag 2006 verschenen

Het jaar 2006 kenmerkte zich vooral door *verborgen geldproblemen*. Mensen met geldproblemen, waarbij je dat op het eerste gezicht niet verwacht. Geldproblemen die niet altijd ontstaan doordat iemand simpelweg teveel uitgeeft, maar waaraan ook andere oorzaken ten grondslag kunnen liggen. Ouderen bijvoorbeeld, die in geldproblemen komen omdat hun vaste lasten drastisch stijgen. Werknemers die schulden hebben waardoor er beslag wordt gelegd op hun loon.

Jongeren die in de problemen komen als ze op zichzelf gaan wonen.

In 2006 heeft het Nibud zich nadrukkelijk gericht op het zichtbaar maken van die *verborgen geldproblemen*. Om de mensen die daarmee te maken krijgen bewust te maken, te ondersteunen met goede voorlichting en hulp te bieden bij het nemen van beslissingen met verstrekkende financiële gevolgen. Het jaarverslag geeft daarvan een impressie.

Bron: www.NIBUD.nl

Wat belangrijk is om op te merken, dat heel veel van de uitgaven die de consumenten, de producenten en de overheid maken gevolgen zijn van keuzes die in het verleden gemaakt zijn.

Het ligt nu contractueel vast. Of het zijn uitgaven die noodzakelijk zijn om te bestaan in een samenleving. Dat deel van het inkomen waarover de consument vrij kan beslissen, of waarover de overheid kan beslissen wordt beperkt door noodzakelijke en contractueel vastgelegde uitgaven. De overheid is bijvoorbeeld verplicht om geld te betalen aan scholen die onderwijs verzorgen, aan politieagenten, aan internationale instanties als de Europese Unie en ga zo maar door. En de consument is een deel van zijn geld kwijt aan huisvesting, verzekeringen, abonnementen en andere primaire verplichtingen.

Opdracht 14

Het besteedbaar inkomen van de familie Katrijnen bedraagt € 2.900 euro per maand. Het gezin bestaat uit een man, vrouw en een tweetal kinderen van 8 en 12 jaar (twee jongens.) Ze wonen in de stad Utrecht. Beide ouders werken: mevrouw Katrijnen voor vier halve dagen in Utrecht, en meneer Katrijnen voor vier hele dagen als economiedocent op een school in de Bilt. Hoewel er een treinverbinding is tussen Utrecht en de Bilt reist meneer Katrijnen per auto, dat bespaart hem een uur reistijd per dag.

Meneer Katrijnen heeft voor het gezin een budget (per maand) opgesteld.

Hypotheeklasten voor de woning	€ 650
Ziektekostenverzekering (inclusief tandarts)	€ 350
Benzine kosten auto	€ 80
Vaste lasten i.v.m. de auto	€ 120
Eten, drinken (aardappelen, groenten etc.)	€ 500
Reservering 3 weken durende zomervakantie	€ 100
Reservering skivakantie	€ 250

Abonnementen kranten en tijdschriften	€ 75
Overige noodzakelijke uitgaven	€ 500
Reservering andere uitgaven	€ 175
Sparen	€ 100

- Noem een voorbeeld van vaste lasten voor de auto.
- Noem een tweetal uitgaven voor deze familie die al vastliggen door keuzes uit het verleden.

Meneer Katrijnen rekent onder de overige noodzakelijke uitgaven bijvoorbeeld de contributie aan de voetbalclub van zowel zichzelf als zijn twee zoons.

- Vind je het terecht dat hij dit ziet als noodzakelijke uitgaven? Verklaar je antwoord.

Meneer Katrijnen heeft ooit de keuze gemaakt om vier dagen te werken

- Kan hij nu nog steeds kiezen om bijvoorbeeld drie of vijf dagen te werken? Licht je antwoord toe.

Je budget stelt dus grenzen aan je mogelijkheden. Hier gaan we nog wat verder op in. Stel je hebt 120 euro te besteden en je kan kiezen uit twee goederen.

Je wilt graag naar de bioscoop en dat kost € 6,= per keer, of je wilt spellen voor je nieuwe spelcomputer aanschaffen en die kosten € 30,= per spel.

Met een budget van 120 euro kan je dus maximaal 20 keer naar de bioscoop of 4 spellen kiezen. Er zijn echter ook combinaties mogelijk. Als je 2 spellen koopt kan je nog 10 keer naar de bioscoop, en als je drie spellen koopt kan je nog 5 keer naar de bioscoop.

Opdracht 15

- Bezie het bovenstaande budget en vul met behulp van die gegevens de tabel verder in.

Bioscoopkaartjes	20				0
Spellen	0	1	2	3	4

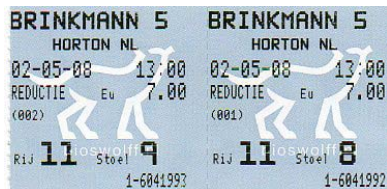
- Wat zijn de opofferingskosten van een spel voor in de computer uitgedrukt in bioscoopkaartjes.

Als we de vijf gevonden punten in een grafiek neerzetten kunnen we daar een lijn doortrekken

- Teken de bovenstaande combinaties in een grafiek. Benoem de assen.

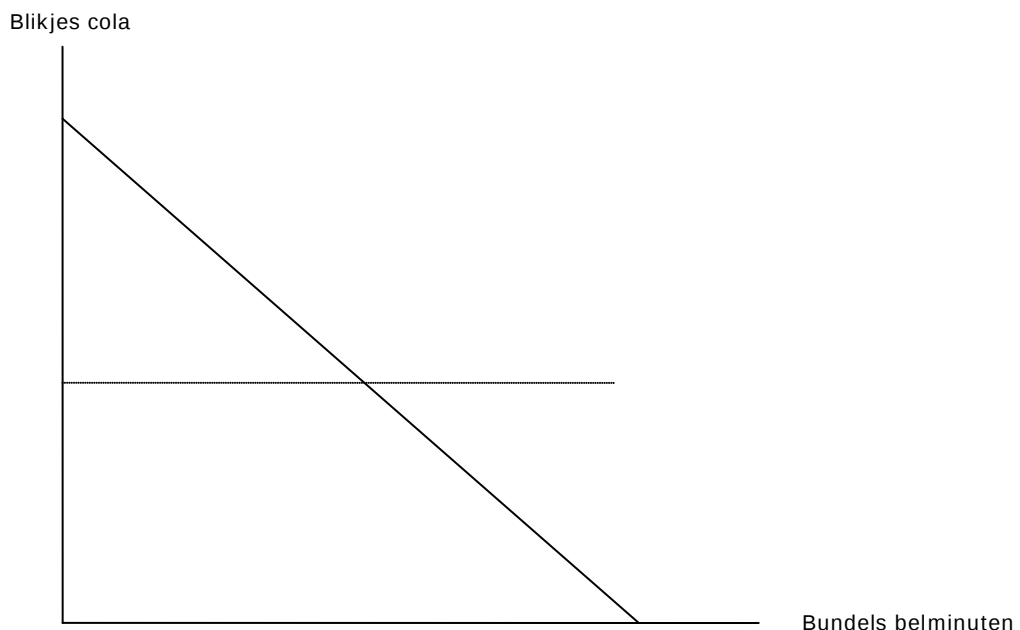
Deze lijn die de beschikbare combinaties van bioscoopkaartjes en computerspellen weergeeft bij het budget van 120 euro noemen we een **budgetlijn**. Uit de grafiek kun je aflezen hoeveel eenheden van het ene goed je moet opofferen om een extra eenheid van het andere goed te krijgen.

Opgave 15 geeft een budgetlijn weer en laat zien wat er met een budgetlijn kan gebeuren als de prijs van goederen verandert of als het budget van iemand verandert.

Opdracht 16

De onderstaande figuur geeft de budget lijn weer van iemand die een weekbudget heeft van € 50 en keuzes moet maken tussen bundels belminuten en blikjes cola. De prijs van een blikje cola is € 1,= en de prijs van een bundel belminuten is € 5,=.

- Bereken hoeveel bundels belminuten er worden gekocht als het hele budget aan belminuten wordt besteed.
- Bereken hoeveel bundels belminuten er worden gekocht als de helft van het budget wordt besteed aan cola.
Teken dit punt op de budgetlijn.
- Wat zal volgens jou het meest waarschijnlijke punt op de budgetlijn zijn.
Motiveer je antwoord.
- Wat gebeurt er met de budgetlijn als de prijs van cola wordt verhoogd naar € 2,=
- Wat gebeurt er met de budgetlijn als het weekbudget teruggaat naar € 40,=
- Teken een nieuwe budgetlijn als de prijs van cola stijgt naar € 2,50 en de prijs van

een bundel belminuten stijgt naar € 10,= (Het weekbudget blijft € 50,=).

Hoe meer budget de consument ter beschikking heeft, des te verder de budgetlijn van de oorsprong ligt. De hellingshoek van de budgetlijn geeft aan hoeveel van het ene goed opgeofferd moet worden voor het andere goed. Deze hellingshoek wordt dus bepaald door de prijzen van de goederen.

Opdracht 17

Youssef heeft een budget van € 50,=. Hij geeft zijn geld uit aan broodjes gezond die € 2,50 kosten en benzine voor zijn brommer die € 2,= kost.

- a. Teken de budgetlijn voor Youssef en zet er de letter A bij.
- b. Teken in dezelfde grafiek de lijn voor een budget van € 60,= en zet er de letter B bij.
- c. Teken in dezelfde grafiek de budgetlijn als de prijs van broodjes gezond stijgt naar € 3,= en zet er de letter C bij.

Welke combinatie je uiteindelijk kiest is niet af te lezen uit de budgetlijn. Dit hangt niet alleen af van je (budget)mogelijkheden maar vooral ook van je wensen.

De budgetlijn geeft dus aan welke combinaties mogelijk zijn binnen de grenzen van het beschikbare budget. Op de lijn liggen de punten die combinaties weergeven waarbij het gehele budget gebruikt is. Punten binnen de lijn zijn natuurlijk ook mogelijk. Je hebt dan een combinatie van goederen gekozen en je houdt nog geld over.

In dit voorbeeld van de budgetlijn gaat het maar om twee goederen waar je uit moet kiezen. In werkelijkheid zijn er veel meer keuzemogelijkheden en het is dus veel lastiger om een goede keuze te maken.

Hoofdstuk 4: Oefenopgaven (contexten)

Opdracht 18

Lees onderstaande tekst en maak de opdrachten.

William heeft bij een radiospelletje twee kaartjes gewonnen van een concert van Bob Dylan. Deze kaartjes werden via de reguliere verkoopkanalen voor 60 euro aangeboden. William houdt zelf niet van de muziek van Bob Dylan. Tegen een vriend heeft hij gezegd: als ik zelf geld zou moeten betalen voor de kaartjes, dan zou ik tien euro per kaartje betalen. Als het morgen was geweest, had ik er helemaal niets voor

willen betalen, omdat morgen een wedstrijd van PSV op de televisie is. Volgens een vriend moet hij naar de concerthal gaan en proberen om de kaartjes te verkopen. De vriend zegt: Bob Dylan is een muzikant die bij heel veel ouderen enorm geliefd is, en die hebben er veel geld voor over. Het zou me niets verbazen als het 100 euro per stuk op zou leveren.

- Verklaar met het begrip opofferingskosten dat William op de ene dag meer voor het kaartje had willen betalen, dan op een andere dag.
- Is in de tekst sprake van wat economen onder het begrip 'schaarste' verstaan. Licht je antwoord toe.
De in de tekst geschetste alternatieven voor William zijn: niet gaan, zelf gaan, of het ter plekke verkopen van de kaartjes.
- Welke alternatieven heeft William nog meer?
- Breng van alle alternatieven (en ook je bedachte alternatieven) de mogelijke kosten en opbrengsten in beeld.

Opdracht 19

Bewuste boer staat te vaak in de kou

Paul Struik en Edith Lammerts van Bueren, hoogleraren gewasfysiologie en biologische plantenveredeling

Bewuste boeren leveren bijvoorbeeld groenten aan lokale winkels.
© FOTO JÖRGEN CARIS, TROUW

Politiek en wetenschap maken nog steeds niet de omslag naar ecologische landbouw.

Veehouder Frits van Beusekom sloeg in *Trouw* de spijker op de kop toen hij stelde dat een ecologisch platteland gebaat is bij productievermindering, maar dat alternatieven

nog nauwelijks serieus worden genomen. Hij deelde twee rake klappen uit, één aan het beleid en één aan de wetenschap.

De klap aan het landbouwbeleid is duidelijk: Nederland is door de intensivering van de landbouw binnen de EU zo ongeveer het vieste jongetje van de landbouwklass en wil dat kennelijk graag blijven. Onlangs heeft Nederland voor de tweede keer bij de EU toestemming gevraagd om te mogen afwijken van het vastgestelde beleid over dierlijke mest. De eerste ontheffing was een mooie kans om de boel op orde te krijgen maar aan het eind van deze periode zijn we verder af van een verlaging van de milieubelasting dan ooit. Het is dan ook een gotspe om dit voor de tweede keer aan te vragen.

Met schaamte moeten we constateren dat de overheid in het beleid nog steeds zoekt naar mogelijkheden om de mest 'slimmer' te verdelen over het landbouwareaal, zonder de totale milieubelasting zelf te hoeven verminderen. De vergelijking met de geluidsbelasting rond Schiphol dringt zich nadrukkelijk op. Ook daar werden heldere normen gesteld en probeerde de overheid bij toenemend vliegverkeer binnen de normen te blijven door de deze op te rekken en het vliegverkeer te spreiden. Zo kon het aantal vliegbewegingen blijven groeien –binnen de norm.

- a. In de tekst zijn vele begrippen behandeld, enkele zijn: behoeften, keuze, middelen, schaarste, opofferingskosten, schaarse goederen, budget en budgetlijn. Zet deze begrippen in je schrift en vul achter elk van de begrippen (voor zover mogelijk) het concrete voorbeeld uit de tekst in.

Opdracht 20

'Woensdag weer genoeg Jackson-cd's in winkels'

ANP

Gepubliceerd op 30 juni 2009 10:57, bijgewerkt op 30 juni 2009 11:25

HILVERSUM -

Alle Nederlandse winkels hebben woensdag alle albums van Michael Jackson weer in voorraad. Dat heeft een woordvoerder van platenmaatschappij Sony dinsdag gemeld. Het bedrijf heeft het afgelopen weekeinde, na het overlijden van Jackson, grote hoeveelheden extra exemplaren van alle titels van de artiest laten maken.

Exacte aantallen wil het bedrijf niet noemen. Vrijdag ontstond een grote toeloop op muziek van de overleden King of Pop. Bij internetwinkel Bol.com ging er bijvoorbeeld elke tien seconden een product van de zanger over de toonbank. Daardoor was platenmaatschappij Sony in recordtempo door zijn reservevoorraad albums heen.

Hans Breukhoven van marktleider Free Record Shop meldde dinsdag dat de albums inderdaad 'in zeer hoog tempo de bakken uit vliegen. En dan zijn nog niet eens alle winkels bevoorraad.' De muziekketen, die in Nederland 230 filialen telt, heeft bij Sony 'vele tienduizenden exemplaren' van

alle titels van Jackson besteld.

Eerder meldde Sony dat in heel Nederland de afgelopen twee jaar tussen 30.000 en 40.000 albums van de zanger over de toonbank gingen.

- a. Pas de concepten uit deze module voor zover mogelijk toe op deze context. Gebruik daarbij als je wilt het register. Let op: niet alle concepten hoeven hier van toepassing te zijn.
- b. Geef zelf een actueel voorbeeld van schaarste. Voeg het artikel of de URL toe.

Register

Afruilen	9
Behoeften	7
Budget	11
Budgetlijn	13
Economie	4
Middelen	7
Opofferingskosten/opportunity costs	9
Schaarse goederen	8
Schaarste	8